

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ZARAFETTEN UZAK BİR TİP: SAKÎL*

Recep ÇELİK**

Öz: Klasik Türk şiirinde “sakîl” tipinin incelenmesi, toplumsal ve kültürel bir gerçekliğin edebiyatımıza yansımaları ortaya koyarak; savruk, sarsıntılı, çapraşık ve zarafetten uzak bir tipin sosyal hayattaki izlerini analiz etmektedir. Klasik Türk şiiri; sosyal ve beşerî tiplerle kültürel bağlamlarıyla birlikte ayrıntılı bir şekilde işleyen, son derece zengin ve verimli bir edebî dünyadır. “Sakîl” tipi hem beşerî hem de evrensel bir boyuta sahip klasik Türk şiirinin dikkat çekici ve sıra dışı tiplerinden biridir. Ayrıca “sakîllik” kavramı, toplumsal ilişkilerde ve davranış biçimleri arasında sıkıcı, niteliksiz, kaba, faydasız, kargışlı ve yapmacık olarak yorumlanan durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Zarafetten uzak davranışlarıyla menfi tipler kategorisinde değerlendirilen “sakîl”, rahatsız edici özelliğiyle bireyler arası huzuru bozan bir figür olarak yer alır. Çalışmada, Klasik Türk şiirinde zahit, sofî ve rakîp gibi benzer karakterlerle ilişkilendirilebilecek “sakîl” tipinin temel özellikleri ve bu tipten sosyal hayatın etkisiyle Klasik Türk şiirine yansımaları ayrıntılı olarak incelenecektir. “Sakîl” tipinin boş ve gereksiz konuşmaları, edep ve nezaket yoksunluğu, kaba davranışları, yüzüstlüğü ve faydasızlığı gibi özellikleri ele alınarak, bu tipin toplum içindeki algısı ve klasik şiirde bıraktığı izler değerlendirmeye alınmıştır. Osmanlı toplum hayatının dikkat çekici ve zarafetten uzak tiplerinden “sakîl”e kaynaklarda az da olsa yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, “sakîl” tipinin evrensel düzeyde müstakil bir prototip olduğu tespitiyle klasik şiir literatüründeki temsilleri kapsamlı örneklerle incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, tipler, sakîl, rakîp, zahit, görgüsüzlük, kabalık.

A Type Far from Elegance in Classical Turkish Poetry: *Sakîl*

Abstract: The “sakîl” (a type of lover) character in Classical Turkish poetry as a reflection of a social and cultural reality in literature analyses the careless, shaky, intricate and ungraceful character in social life. Classical Turkish poetry is an extremely rich and productive literary world, delving into social and human characters within their cultural contexts. The “sakîl” character possesses both a human and universal dimension. Furthermore, the concept of “sakîllik” is used to

* Atıf Bilgisi / Citation: Çelik, R. (2025). Klasik Türk Şiirinde Zarafetten Uzak Bir Tip: Sakîl. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 123-150.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 28.11.2024 - 09.01.2025

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information.

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

** Dr., Aksaray Üniversitesi. E-Posta: celikrecep@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0959-9553.

describe situations in social interactions and behaviors that are interpreted as boring, unqualified, rude, useless, insulting, and artificial. Considered a negative type due to their ungraceful behaviour, the “sakıl” is seen as a disturbing figure who disrupts the peace between individuals.

This paper examines in detail the fundamental characteristics of the “sakıl”, associated with similar characters such as ascetics, devout individuals, and rivals in Classical Turkish poetry, and how social life influenced this typology. Characteristics of the “sakıl”, such as his empty and unnecessary talk, lack of decorum and courtesy, rude behaviour, shamelessness, and futility, will be examined, assessing his perception within society and the traces he left in classical poetry. The “sakıl”, a notable and ungraceful figure in Ottoman social life, appears to have received scant mention in the sources. In this context, the paper aims to examine the representations in classical poetry literature through comprehensive examples, establishing that the “sakıl” is a universally distinct prototype.

Keywords: Classical Turkish Literature, types, *sakıl*, rival, ascetic, unmannerliness, rudeness.

Giriş

Klasik Türk şiirinde tipler, şairin kısa ve öz anlatım gücünü pekiştiren etkili kanallardan biridir. Eski edebiyatın, özellikle divan ve mesnevi gibi türlerinde yer alan karakter kadrosu, asırların süzgecinden geçerek belirli tipler şeklinde klişeleşmiştir (Şentürk, 1995, s. 333). Tipler, anlatıcının tasavvur gücü ve imgelem ile yoğrulan bir çeşit edebî arketip olarak zuhur eder. Bu tipler hem bireysel hem de toplumsal ayrıntıları sembolize etmekle birlikte alegorik boyutuyla modeller şeklinde edebî ürünlerde kendilerine has görevleri icra ederler. Klasik edebiyatın kalıplaşmış figürleri, zaman süzgecinden geçip toplumsal değerler, ahlaki öğretiler ve kişisel karakter çözümlemeleriyle harmanlanarak hem ahlaki değerleri talim etmek hem de kişisel dramları açığa vurmak için araç olmuşlardır.

Bu figürler, sembolik işlevlerinden öte estetik, sosyolojik ve felsefi görevler de yerine getirirler. Anlatıcı vermek istediği ana fikri şekillendirmekle birlikte belirli bir karakterin veya davranış modelinin ne gibi bir anlam içerdiği hakkında okuyucuya bu tipler üzerinden göndermeler yapar. Şiir semantiğinde kontrast oluşturma beceresine sahip tipler vasıtasıyla diğer bireylerin kişilik özelliklerinin daha belirgin hâle gelmesi ve toplumsal değerlere dair nitelikli tespitlere saha açılması burada dikkate haiz bir diğer noktadır. Örneğin anlatıcı sakıl tipi vesilesiyle olumsuz ve nahoş davranışları eleştirirken, dâna tipiyle dünyaya bağlı olmaktan uzak, bilgece duruşu (Çelik, 2024, s. 998) yüceltir. Eşyanın “zıddıyla kaim olma” ilkesinin bu şekilde araç olarak kullanımı, diğer bireylerin bazı özelliklerini ön plana çıkarma işlevi görürken aynı zamanda klasik Türk şiirinde hem ahlaki değerlerin hem de toplumsal eleştirinin incelikli bir şekilde işlenmesine imkân tanır. Tedrici bir başkalaşma ve evrim içerisinde bilhassa yeni

zamanların sosyal bünyesine ve bireysel dinamiklerine adaptasyondaki becerileri, Türk şiirinin bu tipleri ve imgelem dünyasını modern edebiyatla irtibatlandırma yolları hakkında da etraflıca beyin fırtınası yapma imkânı verir.

Klasik Türk edebiyatı, yalnızca dil ve üslubuyla değil ilaveten muhtelif insan kimliği ve kişilik analizlerinin çözümlemesi olan model tipleriyle ziyadesiyle çarpıcı ve dokunaklı bir insan panoraması sergiler. Bu açıdan klasik Türk edebiyatının mükellef ürünleri, araştırmacıların önüne son derece zengin bir tip ve karakter hazinesi sermektedir. Bu edebiyat, toplumsal yaşamı, aşkı, dünyayı ve ahlaki meseleleri; insan doğasının zaafıyla şekillenen farklı yönlerini yansıtan karakterler aracılığıyla ele almaktadır. Sosyal hayattan esinlenen tipler şair ve yazarların hayal gücüyle okuyucuya ayrıntılı bir insan manzarası sunar. Seyri dahi ıstırap veren ve tedirgin edici bu manzaralardan biri de sakîl tipine aittir.

Sakîl tipine yönelik yapılan akademik çalışmaların büyük ölçüde klasik Arap edebiyatı ekseninde şekillendiği görülmektedir. Ancak bu çalışmaların, sakîl tipine ilişkin daha çok konunun tali yönlerini ele alan bir odaklanma sergilediği dikkati çekmektedir (Arslan, 2020; Şahin, 2010; Dinçer, 2017; Taşdelen ve Şahin, 2009). Arslan'ın çalışması, klasik Arap edebiyatında bir rahatsızlık ve sıkıntı kaynağı olarak sunulan “sakîl” tipini didaktik bir perspektifle incelemekte ve bu bağlamda tipin edebî temsiline yönelik çeşitli analizler sunmaktadır (2020, s. 206). Şahin'in araştırması ise hadis, kıraat ve ferâiz sahalarındaki bilgisiyle tanınan ve tâbiîn nesline mensup bir âlim olan el-Amêş'e odaklanmaktadır. Çalışmasında, el-Amêş'in sakîl tiplerle olan münasebetlerine dair örnekler vererek, sakîl tiplerden kurtulma yöntemleri ve sakîl karakteri taşıma usullerine yönelik ayrıntılı değerlendirmelere yer vermektedir (2010, s. 133).

Taşdelen ve Şahin'in birlikte kaleme aldıkları çalışmada ise sakîl tipi çerçevesinde gelişen edebiyat ele alınmış; klasik Arap edebiyatı kaynakları ile terminoloji ve literatüre dair geniş bir tarama gerçekleştirilmiştir (2009, s. 183). Klasik Arap edebiyatının nesir örneklerinde sakîl tipinin eleştiri, mizah, görgü kuralları ve beşerî ilişkiler bağlamında; hak ve sorumlulukların incelenmesi gibi farklı açılardan değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle klasik Arap edebiyatındaki nesir kaynaklarında sakîl tipine sıklıkla atıfta bulunulması, bu figürün edebiyat içerisinde dikkate değer bir yere sahip olduğunu ve dönemsel sosyal yapıya ilişkin çarpıcı mesajlar taşıdığını ortaya koymaktadır.

Klasik Türk edebiyatında, Şentürk ve Akkuş başta olmak üzere, birçok araştırmacının tipler üzerine kapsamlı çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu çalışmalar, kitap, makale ve lisansüstü tez düzeyinde oldukça geniş bir araştırma havuzunu ihtiva etmektedir (Şentürk, 1995a; Şentürk, 1996); Şentürk, 1995b; Akkuş, 2006; Akkuş, 2005; Akkuş, 1996; Karaköse, 2005; Kaplan, 2001; Kaplan, 1995; Kaplan, 2012; Çelik, 2019; Duru, 2016; Çelik, 2024; Can, 2007; Özkan, 2022; Tombak, 2019; Batislam, 2003; Beyzadeoğlu, 1991; Doğruel,

2019; İlhan, 2016; Koncu, 2010; Mengi, 1999; Sucu, 2007; Ulucan, 2007). Ancak, mevcut literatürün zenginliğine rağmen, sakıl tipinin klasik Türk edebiyatındaki yeri ve işlevine dair bir analiz ve değerlendirme yapılmadığı tespit edilmiştir. Klasik Türk edebiyatının beslendiği temel kaynaklardan biri olan klasik Arap edebiyatında yer alan karakter tipolojilerinin, Türk edebiyatında da etkili olduğu bilinmektedir. Arap edebiyatında birçok tipe dair çeşitli akademik çalışmaların mevcut olduğu, bu bağlamda sakıl tipinin de literatüre yansıdığı görülmektedir. Ancak, sakıl tipi, gerek klasik Türk edebiyatında bir tip olarak gerekse farklı bağlamlarda ele alınmamış, dolayısıyla akademik incelemelere konu edilmemiştir. Bu eksiklik, sakıl figürünün edebî metinlerdeki rolü ve işlevinin daha derinlemesine ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, sakıl tipinin diğer olumsuz figürlerle birlikte değerlendirilmesi ve edebî metinlerde üstlendiği rollerin analiz edilmesi suretiyle hem klasik Türk edebiyatına hem de genel edebiyat tipolojisine katkı sunulması hedeflenmiştir. Sakıl tipine dair kapsamlı bir değerlendirme yapılması, yalnızca bu karakterin işlevselliğini ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda klasik Türk edebiyatının sosyal ve kültürel yapı ile ilişkisine dair daha geniş bir perspektif sunacaktır.

Çalışmada, klasik Türk edebiyatının farklı dönemlerinden seçilmiş manzum eserler taranarak, sakıl tipinin eleştiri veya mizah aracı olarak nasıl işlendiğine dair örnekler incelenmiştir. Bu bağlamda, ilgili tipten kullanım biçimleri belirli metinler üzerinden değerlendirilmiş ve edebî bağlamı içerisinde konumlandırılmıştır. Araştırma kapsamında özellikle divan ve mesneviler gibi manzum eserler öncelikli olarak ele alınmıştır. Sakıl kavramının sıfat olarak veya çeşitli amaçlarla kullanıldığı örnekler bulunmakla birlikte, çalışma sakılın tip olarak yer aldığı şiirlerle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, sakıl tipinin edebî metinlerdeki temsilleri ve üstlendiği roller analiz edilerek, klasik Türk şiirinde bu tipin anlam ve işlevine dair daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Sakıllığı Tarif

Geçişsiz bir fiil olan sakıl “ثَقِيل” temel anlam olarak Arap dilinde, bir şeyin ağır olduğunu (hafifin zıddı) ifade etmek için kullanılır (Mutçalı, 2012, s. 98). Sıfat-ı müşebbehe olarak “ağır” anlamında kullanılan bir sıfattır. Bir nesnenin ağırlığını ifade etmek amaçlı kullanılan bu sıfat, anlam değişmesine uğramış mecazi olarak kişinin manevi ağırlığını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Ancak bu manevi ağırlık sıkıcı, uyumsuz ve yapmacıklığı karşılayan bir anlamdadır. Fakat bu sıfatın “ağır abi, ağır görev” gibi örneklerde olduğu üzere günümüz Türkçesinde genellikle olumlu anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Sakıllık fertlerin sosyal hayatta sergiledikleri uyumsuz, rahatsız edici ve tekellüf arz eden davranışlarını ifade eden bir kavramdır. Sosyal farkındalıktan uzak olmaları sebebiyle sakıl kişiler, bulundukları ortamda istenmeyen, sıkıcı, kaba ya

da samimiyeysiz bir intiba bırakırlar. Gerçekte bu davranışlar, kişinin sosyal kurallara uyum sağlamakta zorlandığını ve toplumla kavgalı olduğuna işaret eder.

İnsan bedeni çeşitli nedenlerden hastalandığı gibi, insan ruhu da sakîl kimsenin psikolojik yapısının olumsuzluğundan rahatsız olabilir (Zemahşerî, 2006, s. 347). Zemahşerî'nin bu tespiti negatif kişiliklerin ortaya çıkardığı ruhsal problemlere dair önemli bir vurgudur. Eski zamanların sakîl tipi, toplumda itici ve zararlı bireyler olarak kabul edilmiş ve etrafındakilere bir çeşit psikolojik huzursuzluk vermiştir. Aslında, çağlar öncesinden ortaya konan bu tespit ve değerlendirme, modern toplumlarda “negatif enerji yayma” tabirine denk düşmektedir (Şahin, 2010, s. 122). Nitekim sakîl tipi için yapılan bu yorum, modern dünyanın sosyolojik ve psikolojik çözümlemelerinde çokça değinilen “toksik birey” kavramına işaret etmektedir. Toksik bireyler, çevrelerine sürekli negatif enerji yayan, egoist, empati fakiri kişiler için kullanılan bir kavramdır. Toksik kişilerde küresel olarak artış olduğuna dikkati çeken psikiyatrist Nevzat Tarhan, “Bunlar aç gözlü ve doyumsuz kişilerdir. Hep bana derler, sadece kendi çıkarlarını düşünürler, başkalarının hakkını, hukukunu hiç önemsemezler, kendilerini dünyanın merkezinde görmeye çalışırlar.” demektedir (2024). Toksik bireylerin bu ve benzeri davranışları, incelemelerde sakîl tipi için de işaret edildiği gibi, yaşadıkları ortamda duygusal bir sıkıntı yaratır; gerginlik, karamsarlık, güvensizlik ve tükenmişlik sendromuna neden olurlar. Bu açıdan bakıldığında sakîller, özellikle birincil ilişkilerine muhatap kişilerin psikolojik sağlığına zarar verecek kadar hastalıklı tiplerdir. Devamlı eleştiren, diğer insanları hor gören veya rahatsızlık veren sakîller, muhataplarının özgüven duygusunu zedelemekle birlikte tükenmişlik hissini tetikler ve sosyal uyuma zarar verir.

Sakîl aynı zamanda klasik Türk şiirinde, “kendini bil” remzine ters düşen tiplerin başlıca temsilcilerinden biridir. Sakîllliği tanımlayan davranışların neredeyse tamamı, bu karakterin irfan yoksunu bir kişilik yapısına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sahihliği tartışmalı olan Hz. Muhammed'in “Men arefe nefseh, fekad arefe rabbeh” (Kendi nefsinin bilen, Rabbini bilir) şeklindeki hadisi, kişinin kendini bilmesinin aynı zamanda kendini tanıması anlamına geldiğine işaret eder. Bu bağlamda, kendini tanıma süreci, irfanın temelini oluşturur. Cemil Meriç'in ifadesiyle irfan; kendini tanımakla başlar ve zekâyı zirvelere taşıyan, uzun ve çileli bir nefis terbiyesidir (2016, s. 33). Ancak, bu terbiyeyi kazanma çabası göstermeyen ve irfan yolunda ilerlemeyen kişiler, genellikle sakîl kişiler olarak tanımlanır.

Sakîl tipinin yer aldığı şiirlerde şairin kelime dünyası, dikkat çekici bir şekilde belirli ifadeler etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, sakîl kelimesinden türetilen sakâlet ve sıklet gibi terimler, tipin anlam ve işlevini pekiştiren önemli sözcükler arasında yer alır. Bunun yanı sıra, sakîl kavramıyla ilişkilendirilebilecek diğer ifadeler de dikkate değer bir çeşitlilik gösterir. Özellikle *gîrân*, *bâr*, *tahmil*, *gîlzet* gibi kelimeler, sakîl tipinin hem fiziksel hem

de metaforik anlamda birey üzerinde yarattığı rahatsızlık ve ağırlık hissini ifade etmek için sıkça kullanılmıştır. Bu olumsuz çağrışımlar, *hafif* ve *hiffet* gibi zıt anlamlı kelimelerle kurulan karşıtlıklar sayesinde daha da belirginleşir. Şairlerin bu dilsel tercihleri, sadece sakîl tipinin negatif özelliklerini tanımlamakla kalmaz aynı zamanda dönemin sosyo-kültürel yapısı içerisinde toplumsal bir eleştiri veya mizah unsuru olarak da değerlendirilebilir.

2. Sakîl Tipinin Özellikleri

Klasik Türk şiirinde sakîl tipi, genellikle belirli davranış kalıpları ve toplumsal etkileşim biçimleri üzerinden şekillenen bir karakterdir. Bu bölümde, sakîl tipinin temel özelliklerine odaklanılarak, çevresiyle kurduğu ilişkilere ve bu ilişkilerin doğurduğu etkiler üzerine bir inceleme sunulacaktır.

2.1. Sıkıntı ve Rahatsızlık Verirler

Sakîl tiplerin en çarpıcı özelliklerinden biri, bulundukları her ortamda adeta sürekli bir huzursuzluk kaynağı olmaları ve sıkıntı vermeleridir. Davranışlarındaki yapmacıklık, malayani sözler sarf etmesi, çevresine karşı duyarsız davranışlar sergilemesi gibi sebepler onların toplumda “sıkıntı veren” bir tip olarak algılanmasına neden olur. Fakat sosyal ortamlarda insanlara huzursuzluk veren bu tipler, çoğu zaman farkında olmadan bu algıyı yaratırlar. Bulunduğu ortamda gerginlik oluşturur ve oradakiler tarafından bir an önce gitmeleri istenen kişiler hâline gelirler.

Bedr-i Dilşad'ın (öl.?) *Murad-name*'sinde sakîl tipi, sıkıntı veren kişi imajıyla betimlenmektedir. Sakîl tipinin bu tasviri, yaratılışının ve varoluşunun bir gereği olarak son derece doğaldır. Bu görgü, hem kişi üzerinden bireysel hâl ve hareketlerin toplumsal etkilerini resmetmeyi hem de içinde bulunduğu topluma aykırı davranışları özellikle göstermeyi hedeflemektedir. Latif ve sakîl kişi arasındaki bu zıtlık, klasik edebiyatta çokça yer verilen “tezatların uyumu” yaklaşımını destekler. Sakîl kişinin sıkıntı verici portresi üzerinden sosyal hayatta onaylanmayan davranışların karşısında okuyucunun güzel ahlaka yönelmesi salık verilir. “Latif” kişilerin varlığı ile insan yaratılışının “hoş” tarafları vurgulanırken “sakîl” kişiler kanalıyla da ruhsal ve sosyal sıkıntılar imgelenecek bir anlamda bir tür muvazene ihdas edilir. Bedr-i Dilşad'ın (öl.?) deyişiyle: “Nasıl latif kişinin sözlerinden ya da hareketlerinden ‘hoşluk, güzellik ya da incelik’ gelirse sakîl kişinin sözlerinden ve hareketlerinden ‘çirkinlik, bayağılık veya sıkıcılık’ gelir.” Bu mülâhazayla, sakîl karakterinin edebî ürünlerde tali tip olarak değerlendirilmediği görülmektedir. İnsan yaradılışının giriftliğini ve noksanlığını ortaya döken dikkat çekici bir araç şekline bürünür:

Latîfün dilinden letâfet gelür

Sakîlün sözinden sakâlet gelür (Ceyhan, 1994, s. 210)

Gerçek ülfet, yani dostluk ve yakınlık kişilerin külfeti terk etmesiyle mümkün olur. Ünsiyette dostlar arasında yük ve zahmet bir kenara bırakıldığında muhabbet ve yakınlık kendiliğinden bir şekilde artar. Koca Ragıp Paşa'nın (öl. 1763) ifade ettiği gibi: "Yükünü dostlarının boynuna yükleyenler ne kadar hoşsohbet kişiler olsa da gerçekte sakîl kişidirler." Bu sözlerle Paşa, özellikle dostlarına ve çevresine sıkıntı veren kişilerin, sakîl kişiler olduğuna işarette bulunmaktadır. Kişilerin dostlarına karşı zorlamalardan uzak kalması, dostlukların derinleşmesine ve birbirlerine daha içten sevgiyle bağlanmasına vesile olur. Aksi davranışlar, dostane bağları zayıflatırken muhabbeti azaltır en önemlisi ilişkilerin içtenliğine gölge düşürür:

Bârını gerden-i ahbâba idenler tahmîl

Ne kadar olsa sebük-ruh olur elbette sakîl (Demirbağ, 1999, s. 303)

Kişi sadece dostlarına değil çevresine karşı da bu ve benzeri davranışlardan uzak durmalı; kendisine yontulmamış, kaba, saba bir insan yakıştırmasına fırsat vermemelidir. Dede Ömer Rûşenî (öl. 1480), *Âsâr-ı Aşk* isimli eserinde sakîlin sıkıntı veren bir tip oluşunu ifade etmekle birlikte kişilerin bundan sakınması gerektiğini edebî bir dille vurgulamaktadır:

Sakın ki ol sakîldür sana sıklet

Didürme nâ-tırâşîde özüne (Yalçın, 2019, s. 90)

Aşağıdaki dizelerde, irfan sahibi kişilerin meclisinde sakîlin varlığı, dünyanın gül bahçesinde dikensiz gül olamayacağı gerçeğiyle özdeşleştirilmektedir. Hanyalı Nûrî Osmân (öl. 1815), sakîlin varlığının bile sıkıntı kaynağı ve bu tipin göze batan bir karakter olduğunu vurgulamaktadır. Sakîl tipinin ortama verdiği rahatsızlık, yalnızca fiziksel varlığıyla değil, aynı zamanda alışılmışın dışındaki davranışlarıyla da kendini göstermektedir. Bu bağlamda, sakîl kişilerin, bulundukları ortamda yarattıkları olumsuz etki, irfan sahibi bireylerin huzurunu bozarak, toplumsal ilişkilerdeki ahengi altüst edebilir. Dolayısıyla, sakîlin varlığı, yalnızca kişisel bir rahatsızlık değil, aynı zamanda çevresindekilerin ruh hâlini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur:

Ârifin bezminde lâ-büd bir sakîl eyler zuhûr

Gülsitân-ı dehr içinde gül olur mu hârsız (Aydın, 2009, s. 727)

2.2. Boş Konuşurlar

Boş konuşmak, içerisinde ne bilgi ne de değer barındıran, dinleyiciye hiçbir fayda sağlamayan sözlerin sarf edilmesidir. Bu tür konuşmalara meyilli insanlar, çoğu zaman farkında olmadan çevrelerine rahatsızlık verirler, çünkü sözleri ne sağlam bir düşünceye dayanır ne de dinleyenin zihninde kalıcı bir iz bırakır. Sakîller, sıkça bu tür yüzeysel konuşmalar yaparak çevrelerine rahatsızlık yayan tiplerdir. Bu durum, onları sosyal hayatta "Söz gümüşse, sükût altındır" ilkesine en uzak

duran kişiler hâline getirir. Dolayısıyla bu felsefeyle tamamen çelişen tutumlar sergilerler.

Kınalızâde Ali, gereksiz konuşanları eleştirdiği *Ahlâk-i Alâî* adlı eserinde Hz. Muhammet'in "Susan necât bulmuştur." (Tirmizî, Kıyamet 50) hadisini verir. Zararı muhakkak olanı konuşmanın caiz olmadığını söylemekle birlikte malayani sözler sarf etmenin ve boş konuşmanın insanı helak eden afetlerden olduğunu belirtir. Bunlardan kaçınmak lâzımdır, şarttır. Mübah olan hususlarda bile olsa, fazilet yolunda koşan, kemal ehli olanlara terki münasiptir. Zira vakit öldürmektir. Vakit öldürmek ise hüsrân ve pişmanlığa sebeptir (Oktay, 1998, s. 308). Osmanzade Tâib'in ifadesiyle çok söz beynin hafifliği ve akıl azlığının göstergesidir. Sözü çok olan kimseye Arapçada "miksâr" ve Farsçada "perkevî", Türkçede de "yangşak" (yavşak) derler (Çorumluoğlu, 2020, s. 48). Söyleyenden beklenti sözün kısa ve öz olmasıdır. Her ne kadar kısaltılırsa o kadar kıymetli ve usulüne uygun olur.

Boş konuşmalar, çoğu zaman kişinin cehaletini gizlemekten çok, onu daha da belirgin hâle getirir. Sakîllerin sözleri, herhangi bir amacı veya hedefi olmayan, sadece kendilerini ifade ettiklerini düşünerek dile getirdikleri anlamsız cümlelerdir. Ancak bu konuşmalar, çoğu zaman o kişinin bilgisizliğini gözler önüne serer. Dolayısıyla, sakîl tipinin varlığı, sadece toplum içinde bir rahatsızlık değil, aynı zamanda bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerinde önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkar.

Aşağıda yer alan Hanyalı Nûrî Osman'a ait beyitlerde, zahit tipinin sakîlle özdeşleştirildiği açıkça görülmektedir. Aynı zamanda, zahide isnat edilen boş ve değersiz söylemlerin, sakîllige paralel bir şekilde dile getirildiği de dikkat çekmektedir. Daha spesifik bir ifadeyle, zahidin tüm konuşmalarının bir tür ağırlık ve anlamsızlık taşıdığı vurgulanır. Bunun yanı sıra neyzenin, neyin asasıyla bu alçak ruhluya karşı gerekli müdahaleyi yapması gerektiği öğütlenmektedir. Bu durum hem zahidin ruh hâlinin hem de sakîl tipinin sosyal hayattaki yerinin eleştirel bir bakış açısıyla aksettirilmesidir. Dolayısıyla, Hanyalı Nûrî Osman'ın beyitleri, insanın düşünsel derinliğini ve samimiyetini sorgulayan bir bakış açısının şiirle dillendirilmesidir:

Eger sakîl ise zâhid lisân uzadırsa

Asâ-yı nây ile ney-zen var ol habîse sataş (Aydın, 2009, s. 727)

Allah'tan gayri her şeyi terk eden kişi olarak bilinen zahit figürünün yukarıdaki beyitlerde sakîl tipiyle özdeşleştirildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan beyitte ise Kuddûsî (öl. 1849), her daim Yaratıcı'nın zikrini edebilme arzusunu dile getirirken sakîl tipinin Allah dışındaki varlıklara ve meselelere dair kelimeler ettiğini belirtmektedir. Masivanın, yani Allah'tan gayri olan şeylerin dert edilmesi ve bunlar hakkında sürekli konuşulması, beyitte sakîlin içinde olduğu

gereksiz ve anlamsız muhabbetler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, zahit ile sakîl figürünün bazı noktalarda örtüştüğü ve birbiriyle özdeş kılındığı ancak bazı noktalarda ayrıştığı çıkarımı yapılabilir. Sakîlin yüzeysel ve boş konuşmalar noktasında zahitle uyduğu, ruhsal derinlik ve Allah’a olan bağlılık boyutuyla ayrıştığı söylenebilir. Bu vurgu, her iki karakterin toplumsal hayattaki rollerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Böylece, zahit ve sakîl figürleri, insanın manevi yolculuğundaki farklı yansımaları temsil etmekle birlikte insan ilişkilerinin karmaşıklığını da gözler önüne sermektedir:

Tâ temennî eylerem ki zikrini idem müdâm

Sâ sakîldir bana itmek mâsivâ ezkârını (Tenik, 2014, s. 393)

2.3. Kaba ve Görgüsüzlerdir

Kabalık, beşerî bilimler yazınında kişiler arası ilişkilerin kaidelere uygun olmayan karşıt davranış biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış, kökeninde derin bir empati eksikliği barındırır. Edebe ve ahlaka mugayir nezaketsiz ve ahlak dışı tutumlar toplumda düşmanlık, uyuşmazlık ve tatsızlık yaratmakta; ilişkilerin kalitesini ciddi şekilde olumsuz etkilemektedir.

Hüseyin Vaiz Kaşîfî *Ahlâk-ı Muhsinî*’nde edebî her insan için güzel bir ahlaki ilke olduğunu belirtir. Bu ilkenin hükümdarlarda daha güzel bir ahlaki karaktere büründüğünü söyler (Çazım, 2019, s. 16). Rumûzî’nin (öl. 1582) mesnevisinde kaba ve çirkin davranışlar sergileyen bireylerin, tipik bir sakîl olarak, var olduğu her ortamda olumsuz etkiler bıraktığı vurgulanmaktadır. Bu tür bireylerin varlığı, sadece çevrelerine rahatsızlık vermekle kalmaz aynı zamanda toplumun genel huzurunu tehdit eden bir unsur hâline gelir.

Kabalık, bu bağlamda ilişkilerin kalitesini olumsuz yönde etkileyerek sosyal hayatın ahengini bozar ve toplumsal erozyona yol açar. Porath ve Erez’in (2007, s. 1181) çalışmalarına göre, kabalığın bu tür olumsuz etkileri, uzun vadede kişiler arası ilişkilerde kalıcı hasarlara ve örgütsel bağlamda işyeri ikliminin bozulmasına neden olabilmektedir.

Rumûzî, aşağıdaki dizelerde kaba davranışlarıyla her ortamda rahatsızlık yaratan sakîlin toplumsal etkileşimlerde ne denli zararlı olabileceğini eleştirel bir şekilde işlemiştir. Sakîl galizliğiyle yani kaba ve çirkin davranışlarıyla hem seçkinler hem de sıradan insanlar üzerinde tahammül sınırlarını zorlayan ciddi bir rahatsızlık yaratmaktadır. Bu bağlamda, kabalık, bireysel ilişkilerin ötesinde, toplumun genel dinamiklerine zarar veren bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır:

Varduğun yerde sakîl olup müdâm

Gılzetinden âciz ola hâss u âm. (Tulum, 2023, s.15)

Sakîl, dünyevî nimetlere aşırı bağıllığıyla bilinen ve bulunduğu sosyal çevrelerde kendisini olduğundan farklı bir şekilde gösterme gayreti içinde olan bir karakterdir. Edirneli Nazmî'nin (öl. 1585/86?) aşağıdaki dizelerde ferbiş/lagar ve sakîl/hafif kelimelerini kinayeli kullandığı görülmektedir. Şair, bireyin fiziksel olarak ağır (şişman) olmasındansa zayıf ve hafif olmasının tercih edilebilir olduğuna imada bulunmaktadır. Fakat dizeler, sadece fiziksel bir duruşa işaret etmekle kalmayıp aynı zamanda dolaylı olarak sakîlin kabalık ve görgüsüzlük gibi kişisel ve ahlaki özelliklerinin eleştirisine yönelik alegorik bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. "Ferbiş" kelimesi dizelerde yalnızca bedensel ağırlığı değil aynı zamanda kişinin dünyevi zevklere olan bağıllığını, yalnızca kendini düşünen, empatiden yoksun ve nezaketsiz bir yaşam biçimini ifade eden çok katmanlı bir anlam taşımaktadır. İfade, kişinin sadece fiziki varlığıyla değil ruhsal ve ahlaki konumu ile de ince bir ilgi içerisindedir. Nihayetinde bu terim, bireyin ruhsal dünyasındaki boşluğu ve insanlarla olan ilişkilerindeki eksikliği yansıtan önemli bir kavramdır.

Şairin, sakîl tipini fiziki unsurlardan hareketle eleştirdiği açıkça görülmektedir. Beyitte bedensel ağırlık üzerinden yalnızca bir karşılaştırma yapılmamakta aynı zamanda ahlaki ve ruhsal bir tartışma da sunulmaktadır:

Ferbiş olup kişi olmakdan sakîl

Yegdurur lâgar olup olmak hafîf (Üst, 2018, s. 1778)

2.4. Yüzsüzlerdir

Yüzsüzlük, sosyal psikoloji alanında kişinin toplumsal ve ahlaki kuralları hiçe saymasını ve bundan rahatsız olmamasını ifade eden bir davranış şeklidir. Bu davranış toplum dinamiklerine aykırılığı ve sosyal normlara karşı aldırmaazlığı karakterize eder. Toplumsal beklentilere aldırış etmeyen yüzsüz kişiler, kendilerini haklı görme eğiliminde olmakla birlikte eleştirilere ve ahlaki değerlere karşı direnç gösterirler (Twenge ve Campbell, 2009, s. 225).

Kınalızâde Ali yüzsüzlük ve hayasızlık içeren davranışları, insan ruhunun sıhhatine zarar veren temel unsurlar arasında değerlendirmiştir. Ona göre, ruhun erdemlerini koruyabilmek ve bu erdemlerin sürekliliğini sağlayabilmek için bireyin, haya duygusuna sıkı sıkıya tutunması gerektiğini vurgulamıştır. Haya ipine sarılmayı, insanın ahlaki ve manevi istikametini koruyabilmesi için hayati bir gereklilik olarak tanımlayan Kınalızâde, bu bağlamda haya erdeminin bireysel ve toplumsal düzeyde taşıdığı önemi detaylı bir şekilde ele almıştır (Algül, 1996, s. 316). Hüseyin Vaiz Kaşifi *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eserinin 8. bölümünü yüzsüzlüğün zıttı olan haya duygusuna ayırmıştır. Burada hayânın tanımını yapan Kâşifi, hayâyı iman ile ilişkilendirmekte toplumsal düzen için bir mekanizma olarak görmektedir (Çazım, 2019, s. 15).

Yüzsüzlük, kişinin oto-kontrol mekanizmalarından uzaklaşarak eleştirilere kendini kapattığı ve utanma duygusuyla ilintili sosyo-kültürel öğelere yabancılaştığı durumlarda görülür. Goffman (1967, s. 11), bireylerin sosyal etkileşimlerde yüzlerini, yani sosyal kimliklerini ve onurlarını koruma eğiliminde olduklarını belirtirken, yüzsüzlük olgusu bu eğilime aykırı bir durumu ifade eder.

Sakîl tipinin sosyopsikolojik bir analizi yapıldığında, yüzsüz bireylerin klasik Türk şiirinde sakîl tipiyle neredeyse tamamen özdeşleştiği gözlemlenmektedir. Sakîlin yüzsüzlükle ilişkilendirilmesi, aşağıdaki beyitte sûfî figürüne dolaylı bir göndermeyle ortaya çıkmakta ve bu ilişki, olumsuz niteliklerin bir yansıması olarak dikkat çekmektedir. Beyitte, sakîlin türlü olumsuz vasıflara sahip bir figür olarak sıfat mahiyetinde kullanıldığı görülmektedir. Ancak klasik Arap edebiyatı ve klasik Türk şiiri bağlamında sakîlin genel özelliklerinin çözümlemesi yapıldığında sakîlin yüzsüzlüğüne bazı beyitlerde ve ifadelerde vurgu yapıldığını belirtmek gerekir. Sakîlin yüzsüzlüğü seçkin kimselere mahsus kapıların anahtarıdır. Sürekli bu kapıları zorlar. Halepli Edîp'in (öl. 1748) beyitte vurguladığı gibi, sosyal benliğini yitirmek gibi bir kaygı taşımaksızın bu kapıları aşındırır, zorlar ve nihayetinde açar. Sosyal psikoloji literatüründe utanç, bireyin sosyal normlara ve değerlere uygun davranmadığında hissettiği bir duygusal tepki olarak görülür (Tangney, Stuewig ve Mashek, 2007, s. 345). Sakîller, bu noktada duyarsızlaşmakla birlikte toplum eleştirisine karşı kendilerince bir paratoner yaratmışlardır. Şiirde vurgulandığı üzere bunca aşırılığın rağmen sakîl ruhlu sofunun yüzü pektir, kızarmaz, arlanmaz. Beyitteki "sûfî-i sakîl" ifadesi, zahidin bir sıfatı olarak kullanılmakla birlikte zahidin sakîl tipine olan benzerliğine işarette bulunmaktadır:

Bî-rûluğu miftâh-ı der-i hisset-i begdir

İfrât ile sûfî-i sakîlin yüzü pekdir (Mum, 2004, s. 350)

2.5. İticilerdir

İticilik, sosyal ilişkilerde maruz kalan kişiler üzerinde rahatsızlık verici, soğuk ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran bir durumdur. Kişiler, sosyalliklerinin zayıflığı ve empati eksikliğinden dolayı itici olarak algılanabilir. Gökçen (2000, s. 232) iticiliği, bir bireyin başka bir bireye veya gruba karşı olumsuz tutumlar geliştirmesi ve bu tutumları davranışlarına yansıtması olarak tanımlar. İticilik sadece kişiler arasında değil toplumda gruplar arasında da görülebilir. Tajfel (1982, s. 25), sosyal kimlik teorisini öne sürerek bireylerin kendilerini ait hissettikleri gruplara duydukları aidiyetin, diğer gruplara karşı önyargı ve iticilik geliştirmelerine neden olabileceğini belirtirler.

Ayrıca iticiliği oluşturan etkenler arasında fiziksel nitelikler de etkilidir. Fiziksel çekiciliğin sosyal yaşamda kişiye birçok fayda sağladığı çalışmalar tarafından ortaya konulmaktadır (Buggio vd., 2012, s. 753). Çekici olarak tarif edilen

kişilerin sosyal ortamlarda çoğunlukla daha olumlu algılandığı söylenebilir. Aşağıda verilen Zîver'in (öl. 1761) dizelerinde özellikle bu noktaya temas edildiği görülmektedir. Sevgilinin, diğer bir tabirle ince ruhlu ve nazik kişilerin, kaba ve itici kimselere ilgi göstermedikleri ifade edilmektedir. Özetle, nazenin tabiatlı kimselerin doğasının kaba saba insanlara meyletmeyeceği belirtilir. Kehribarın hafif bir çöp parçasını kendine çekmesi tespitinden yola çıkarak zarif ve hafif kimselerin (sebük-ruh) de alımlı, cezbedici olduğu anlatılır. Bu açıdan bakıldığında, nazik ruhlu kişilerin kendiyle eşdeğer düzeyde bir incelik ve duyarlılık beklediği, kaba ve seviyesiz kişilere yaklaşmadığı "kehribar" örneklemiyile verilmektedir. Zira kehribar taşının bilinen bir özelliği, hafif cisimleri mıknatıs gibi kendine çekmesidir. Sakîl tipinin aşkın gerçek anlamını ve derinliğini anlayamayacağı, güzellik algısı taşıyan kimselerin sakîl ya da sıradan insanlara nazaran daha şiddetli bir çekim gücüne sahip olduğu vurgusu yapıldığı da düşünülebilir. Nitekim nazik ve ince ruhlu insanlarla münasebet kurma bakımından sakîllerin kabiliyetsiz olduğu sonucu da çıkmaktadır:

Nâzenînin tab'ı etmez meyl ehl-i sıklete

Cezb eder elbet sebük-cism olsa çûpi kehrübâ (Sandal, 2001, s. 11)

Ümîdî'nin (öl. 1571) beyitlerinde zarif ve ince ruhlu kişiler ile kaba ve hantal kişilerin karşıtlığı, klasik şiir estetiği bağlamında belirgin bir şekilde yoğrularak sunulmaktadır. Şair burada sevgilinin nazik, hoşsohbet ve neşeli doğasını ön plana çıkararak onun toplum içinde seçkin bir konuma sahip olduğunu belirtir. Bu, divan şiirinde sıklıkla rastlanan ideal sevgili tipolojisi oluşturma çabasının bir sonucudur. Ancak böyle bir sevgiliye ulaşmanın zorluğu da dile getirilir. Dizelerde ifade edildiği üzere, zarıflığıyla bilinen sevgilinin çevresindeki sakîller yani kaba, anlayışsız ve itici kişiler, mecliste itibar görmezler. Bu kişiler, meclisin derin ruhaniyetini ve sevgilinin hassas latifliğini anlayamayacak kadar sığ ve itici tiplerdir.

Ayrıca bu karşıtlık, klasik Türk şairlerince sosyal mevki ve bireysel özelliklerin bir yansıması olarak da verilmektedir. Sevgili, sakîl tipinin tersine, zarafet ve inceliklerle donatılarak toplumda üstün bir mertebeye konumlandırılırken sakîller, yani "kaba, anlayışsız ve itici" kişiler, alçaklarda yer bulurlar. Özetle beyitte sakîl kişilerin toplumda itici bir figür olarak kabul edildiği açıkça ifade edilmektedir. Bu şekilde şair, insan ilişkilerindeki zarafet ve derinliğin önemine dikkat çekmektedir:

Anun gibi bir yâr-ı sebük-ruh ele girmez

Meclisde sakîl anlamunuz rıtl-ı girânı (Buyruk, 2009, s. 407)

2.6. Riyakârlardır

Gazzâlî'nin İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn adlı eserinde konuya dair, psikolojik ve pedagojik açıdan dikkat çekici tahliller yaptığı ve bu husustaki İslâmî telakkinin

bir özetini sunduğu görülmektedir (Çağrı, 2008, s. 138). Gazzâlî, riyanın en tehlikeli biçimini yalnızca Allah’a yöneltilmesi gereken tâzimin, Allah’tan başkasına gösterilmesi olarak belirtmektedir. Kişi, dış görünüş itibarıyla Allah’a itaat ediyor gibi görünse de özünde bir başkasına itaat etmektedir. Bu nedenle, İslam düşüncesinde bu tür riya “gizli şirk” olarak değerlendirilmiştir (Çağrı, 2008, s. 138).

Kınalızâde Ali (öl. 1572), detaylı bir şekilde incelemesini yaptığı riya’yı dört temel kategoride değerlendirmiştir: şekil ve görünüş, söz, fiil ve amel. Kınalızâde, bu değerlendirmesiyle riyanın yalnızca yüzeysel bir davranış bozukluğu olmadığını, aynı zamanda bireyin iç dünyası ile dış dünyası arasındaki ilişkiyi zedeleyen, çok yönlü bir ahlaki problem olduğunu ortaya koymaktadır (Algül, 1996, s. 316).

Klasik Türk edebiyatının nasihatname türündeki önemli eserlerinden olan Hayriyye ve Lütfiyye’de ise ikiyüzlülük ve benzeri ahlaki meselelerin farklı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Nâbî (ö. 1712), bir müminde bulunması gereken ahlaki erdemlerin zıddı olan olumsuz nitelikleri ele alarak didaktik bir anlatım yolu benimsemiştir. Bu bağlamda sözünde durmama, yalan söyleme, insanları küçük görme gibi kötü özelliklerle birlikte riyakârlık da bir müminde asla bulunmaması gereken nitelikler arasında zikredilmiştir. Nâbî, bu tür ahlaki zaaflara sahip bireylerin çevresi tarafından cehenneme gidecek kimseler olarak değerlendirileceğini ifade etmiş ve bu özelliklerin toplumsal ve bireysel açıdan tasvip edilmezliğine güçlü bir vurgu yapmıştır.

Gadr ü bed-‘ahdi vü tezvîr ü nifâk

Hubs-ı endîşe vü su’-i ahlâk

Sıfat-ı ehl-i cehennemdür hep

Ehl-i îmân olana kemdür hep (Kaplan, 2019, s. 100)

Öte taraftan sosyal psikoloji alanında riyakârlık, kişinin kendi inanç ve değerleri veya ahlaki kaidelerle uyuşmayan hareketler sergilemesine rağmen, toplum beklentisini karşılamak ve takdirini elde etmek amacıyla bu beklentilere yaraşık görüne çabasıdır. Basit manada beklentileri karşılamak ya da şahsi çıkarları göz etmek için ahlaki tutarsızlık sergilemesi olarak ortaya çıkar. Bu tutarsızlık, kişinin kendi özdeğerleri ile uyumlu olmayan davranışlarını örtbas etmek için topluma karşı ikiyüzlü bir tutum geliştirmesiyle belirginleşir (Statman, 1997, s. 57).

Bu noktada psikolojide riyakârlık kişinin ruhsal çatışmaları, toplumca onaylanma arzusu ve şahsi imajını muhafaza gayretiyle açıklanmaktadır. Kişinin olumlu benlik algısını topluma yerleştirmek için ikiyüzlülüğü kullanabileceği belirtilir. Günümüzde sosyal medya ve iletişim olanaklarının artmasıyla birlikte riyakârlık yeni bir boyut kazanmıştır. Toplumdan uzak kişilerin sosyal medya aracılığıyla

yaşam gerçekleriyle örtüşmeyen bir dünya sundukları sıklıkla gözlemlenmektedir.

Benzeri bir çabanın yüzyıllar öncesine ait örneğini, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (öl. 1600) dizelerinde görmekteyiz. İkiyüzlülüğünü ön plana çıkardığı zahitleri şair, sakiller sınıfından sayarak hicveder. Zahidin riyakârlık gösterip gözlerden ırak yaşaması ve kendi hâllerini saklı tutmasına karşılık aşıkları içki içtikleri için hor görmelerini tenkit eder. Zahit, genel anlamda dünyevî arzu ve zevklerden uzak durduğunu ima edercesine ibadete yönelen, dindarlığıyla bilinmek isteyen kişi tipini temsil eder. Ancak şair beyitte zahidin kendi içsel durumunu, yani inzivada elde ettiği ruhani sırları (esrar) kavrayamadığına veya dillendiremediğine işaretle bulunmaktadır. Mustafa Âlî, zahidin bu tavrını ikiyüzlülük olarak görür; zira zahit, ahlaki değerleri yüceltirken kendi kusurlarını saklayıp başkalarını ayıplamaktadır. Bu yaklaşım, zahidin ahlaki bir zafiyet içerisinde olduğuna ve kendi gerçekliğinden uzaklaştığına dair bir göstergedir. Şairin bu eleştirisi, toplumun ahlaki maskelerle gizlenmiş yüzlerini ve kendini üstün görme/ gösterme eğilimindeki bireylerin çelişkilerini irdelemesi bakımından dikkat çekicidir:

Zâhid anmaz kendünün halvetde esrârın görün

Âşık içer diyü tahfîf ider imiş ol sakîl (Aksoyak, 2018, s. 901)

Nitekim riyakârlığın özünde, kişinin öz farkındalık körlüğü ve sosyal kılıflar kullanma çabası vardır. Bu şekilde birey, perdelerin ardına saklanarak toplumdaki statüsünü korumaya çalışır. Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim'e (öl. 1743) göre, gerçekte kişi hiçbir zaman toplumda riyayı yoldaş edinmiş sakîllerden biri olarak bilinmek istemez. Riyâ ber-dûş, ifadesiyle ikiyüzlülüğün kişinin omuzlarına yüklenen bir yük olduğu ihsas edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Çünkü bu davranış, sosyal ilişkilerde güven duygusunu zedeleyerek uzun vadede bireyler arası bağları zayıflatır (Porath ve Erez, 2007, s. 1181). Kişinin bu kimlikle bilinmesi toplumsal ilişkileri zedeleyecek önemli unsurlardandır. Mahlasını cinasla verdiği ikinci dizede şair korku, endişe ve sıkıntıdan uzak, güvenli bir kimse imajını çizmekle birlikte kendini güzellik meclisine eğilimli bilge bir karakter olarak tanıtır. Bilgeliğini ve ruh güzelliğine olan meylini vurgulayan şair, ikiyüzlülük gibi ahlaki nakıslardan uzak olduğunu anlatmaya çalışmaktadır:

Riyâ ber-dûş olup hergiz sakîl olmam cihân içre

Bisât-ı hüsne mâ'il Sâlim-i ferzâneyim cânâ (Güfta, 1995, s. 377)

2.7. Basit ve Niteliksiz Kişilerdir

Cemil Meriç *Bu Ülke* adlı eserinde basit, niteliksiz insan tipini: "Büyükler, bayağıları meclislerine kabul etmez. Bayağı, hissetmeyendir. Sevmeyen, sezmeyen, anlamayandır (1974, s. 109)." şeklinde anlatmaktadır. Meriç'in bu

anlatımındaki bireyin basitliği ya da niteliksiz oluşu kişinin eğitim, ahlak ve estetik boyutlu kendisini yetiştirememesinden sebepli varoluşsal bir eksikliği ifade eder. Bu durum, kişinin kendisini sorgulamadığı, vasat ve sıradan bir hayat yaşamasına sebep olur. Sakîlin de içinde olduğu bu tip kişiler, derinlemesine duyumsayamadığı ve yüzeysel değerlere hapsoldüğü bir hayatın mahkûmudur.

Pierre Bourdieu'nun *Distinction* adlı eserinde de benzer bir noktaya vurgu yapıldığı görülür. Kişilerin kültürel birikim eksikliği, onları sıradan, içi boş bir yaşam sürmesine neden olmaktadır. Bourdieu'ya göre, kültürel sermaye bireyin eğitim, bilgi birikimi ve sosyal çevresiyle yakından ilişkilidir ve bu sermayeden yoksun bireyler estetik duyarlılık ve entelektüel gelişim açısından geri kalırlar (1984, s. 183). Bu eksiklik bireyin kişisel gelişiminden sanata, bilimden felsefeye kadar birçok alanda geri kalmasına neden olur.

Ayrıca geçmişe nazaran özellikle günümüzde hâkim olan tüketim kültürünün etkisiyle bireyler entelektüel olmak bir yana temel düzeyde nitelikten yoksun, basitliğin hüküm sürdüğü bir ruh dünyasının tutsağı olmuşlardır. Erich Fromm, *Çağdaş Toplumların Geleceği* adlı eserinde, modern insanın niteliksizleşmesine dair önemli bir noktayı tenkit eder. Fromm'a göre, "ihtiyaçlarımız damağımız, gözlerimiz veya kulaklarımız yerine, reklâm sloganlarıyla" belirlenmektedir (2004, s. 16).

Dolaylı olarak Atâyî'nin (öl. 1437) dizelerinde de verildiği gibi bu geri kalmışlıkların temelinde, bireyin hayatın anlamını idrak edememesi ve zamanını en verimli şekilde değerlendiremeyişini yatmaktadır. Yüzeysel bir yorumla "bu kıymetli zamanda, sürekli keyif alarak hayatın nimetlerinden faydalanamama" şeklinde bir anlam çıkarılabilir. Ancak derin bir bakış açısıyla hayatın anlamını kavrayamayıp, kendini ve yaşamını manevi ya da entelektüel anlamda geliştiremeyen, niteliksiz bir ruhla basit bir hayat süren sakîllerin eleştirildiği anlaşılmaktadır. Öte taraftan diğer maddelerde ifade edildiği gibi birçok noktada nâkışlığı bünyesinde barındıran ve bu sebeple eleştiri oklarına hedef olan sakîl tipi için hayatı sorgulamaksızın keyif ve eğlence içinde yaşamaması düşünülemez. Beyitte, hayatın anlamını idrakten yoksun, niteliksiz ve basit bir insan tipinin, sakîlin, alegorik manada eleştirisi söz konusudur. Bu figür, entelektüel ve manevi derinlikten uzak, sıradan bir yaşam sürmenin örneği olarak ortaya konulmaktadır.

İşbu azîz vaktde nûş etmeyüp müdâm

Her kim hafif otura be-gâyet sakîldür (Aslan, 2018, s. 107)

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* romanında dış görünüş ile insan kişiliği arasında kurulan bağ, dikkate değer bir anlatı ögesi olarak öne çıkar. Hisar, giyim kuşamı yalnızca bir dış görünüş unsuru olarak değil, bireyin manevi varlığına nüfuz eden bir unsur olarak değerlendirmiştir. Giysiler, sadece fiziksel

görünümü etkilemez. Aynı zamanda kişiliklere, ruh dünyalarına ve hatta talihlere yön verdiği vurgulanmaktadır. Hisar, “İyi bir terzinin bize giydirdiği esvaplar yalnız vücudumuza geçmiş ve onun şeklini tadil etmiş sayılamaz. Onlar elbette maneviyatımıza da geçer ve tabiatımıza, ahlakımıza da tesirleri olması tabiidir. Onlar, görünüşe bakan insanların gözleri karşısında şeklimizi değiştirmekle talihimizi de değiştirir” sözleriyle, giysi seçimlerinin bireylerin dışarıdan algılanışına ve yaşam serüvenine etkisini dile getirir (2022, s. 35). Kısacası, Hisar’ın dünyasında dış görünüş ve ruh yapısı birbirini karşılıklı olarak etkileyen ve dönüştüren iki temel unsurdur.

Dış görünüş, topluma kim olduğumuza dair mesajlar vermekle birlikte kendi iç dünyamıza dair etkiler de bırakabilir. Taşlıcalı Yahyâ Bey (öl. 1582) *Gülşen-i Envar* mesnevisinde alegorik bir üslupla sakîlin niteliksizliğinin dış görünüş ve kimlikle ilintili olarak eleştirildiğine şahit olmaktayız. Beytin ilk dizesinden kişinin bedenlen sahip olduğu zarafet ve inceliğin ruhsal güzelliğe veya ruhsal güzelliğin maddi güzelliğe vesile olduğu yorumunu çıkarabiliriz. Sakîl kişinin, saflık ve güzellik denizinde yüzemeyecek kadar hantal ve kaba oluşu bu noktada sembolik bir anlam kazanmaktadır. Esasında “yüze gelmez” ifadesi “ortaya çıkmak, kendini göstermek” anlamında ayrıca cinaslı kullanıldığı tasavvur edilirse saflığın ve zarafetin denizinde boy gösteremez, anlamında yorumlanabilir. Şair, dizelerde “cemîl ve hiffet” kelimeleriyle ruhani ve ince kişilikleri ön plana çıkarır, kabalık ve cehaletle özdeşleştirilen sakîl kişileri niteliksizliği ve basitliği ile eleştirir. Sakîl tipi, niteliksiz ve her yönüyle sıradan bir karakter olarak çizilmekle birlikte ne dış görünüşü ne de ruhsal yapısı itibarıyla zarafet barındırmaktadır. Nitekim, toplumun estetik ve manevi değerlerine aykırı olarak bu yönüyle niteliksizlik sembolü hâline gelmiştir:

Câna beden hiffeti olur cemîl

Bahr-ı safâda yüze gelmez sakîl (Doğanyigit, 1992, s. 187)

2.8. Ara Bozucu, Faydasız ve Zararlı Kişilerdir

Toplumda “müfsid” kavramı altında tavsif edilen “ara bozucu” tipler; toplumsal ilişkileri zayıflatan, bireyler arasındaki güveni sarsan ve hatta bu güveni tamamen ortadan kaldıran kişiler olarak nitelendirilmektedir. Bu tür bireyler hırsıları, kişisel eksiklikleri, kıskançlıkları ve sosyal statülerini koruma arzuları nedeniyle sürekli çatışmalara yol açarlar. Ara bozucu tiplerin bu tür davranışlarının temelinde çoğunlukla kıskançlık ve kişisel çıkar arayışları yatmaktadır.

Feridüddîn Attâr’ın *Pendname*’si şerh eden Abdurrahman Abdî Paşa, tavır ve huylarıyla insanları memnun edemeyen, bir başka deyişle ara bozucu ve zararlı özellikler sergileyen bireylerin Allah katında bir değerinin olmadığını vurgular. Dahası, kötü huylu kimselerin insan olarak dahi nitelendirilemeyeceğini ifade eder (Kamçı, 2019, s. 33). Toplumda dedikodu veya manipülasyon yoluyla

kişilerin arasını açan bu zararlı tiplerden biri de sakîl tipidir. Nahîfî'den (öl. 1738) aktarılan dizelerde talihsiz bir ayrılığın ve nedeninin düşündürücü bir üslupla ifade edildiği görülmektedir. Şair, uzun zamandır yüce bir kapıya yani kendince değerli gördüğü bir yere, (mecazi anlamda da olabilir sevgiliye, yüksek bir makama ya da ilahi bir eşiğe) varamadığını dile getirmektedir. “Vardım hayli zamandır” ifadesiyle şairin, bu makama karşı bir beklenti ve özlem içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu büyük, uzun süreli ayrılığın sebebinin ise sakîl bir kişi olduğunun altını çizilmektedir. Dizelerde şairin vuslat yoluna taş koyan, yüce makama yani vuslata mâni olan, arayı bozan ya da maraza sebep kişinin sakîl tipi olduğu anlaşılmaktadır:

Vardum haylî zamândur o der-i vâlâyâ

Bir sakîl oldı sebep fâsıla-i kübrâyâ (Aypay, 1992, s. 725)

2.9. Rakibe Vekil Tiplerendir

Rakip, klasik Türk şiirinin âşık ve maşuktan sonra en sık karşımıza çıkan temel tiplerinden biridir. Genellikle âşığın vuslatına set çeken biri olarak tasvir edilen rakip, aşkın taşlı yollarında âşık için imtihan ve öte taraftan bir sabır ölçüsüdür. Rakip vasıfları klişeleşmiş, âşık/şairlerin öfke, küfür ve lanetlerine boy hedefi olmuş, aşkı inkâr eden “kötü “insanı” temsil eder (Şentürk, 1995, s. 355). Bu özelliklerinden dolayı rakibin, klasik şiirde niteliksiz, kaba ve itici bir karakter olarak çizilen sakîl tipiyle ilişkilendirilmesi oldukça doğaldır. Sakîl tipi, gerçek hayattan resmedilmiş tiplerden olup kimi zaman rakip için de kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde, sakîl tipi tıpkı rakip gibi âşık ile sürekli bir çekişme içerisinde olan, aşığa eziyet eden ve onu sevgiliye kötöleyen ve âşık ile sevgilinin arasına mesafe koyan olumsuz bir figürdür. Sakîl, hem âşığa eziyet ederek onun yolunu tıkayan hem de sevgiliye kavuşmasını engelleyen biri olarak ele alınır. Bu tip, âşığın karşısına çıkardığı türlü zorluklar ve yarattığı manevi engellerle aşk yolundaki en büyük sıkıntılardan birini temsil eder. Dolayısıyla, sakîl tipi, rakip gibi aşka ve âşığın içsel yolculuğuna karşı bir engel ve sürekli bir hengâme kaynağıdır.

Haddizatında rakip de karakter olarak etrafındaki kişilere bilhassa aşığa sıkıntı veren, cahil, kaba, görgüsüz, riyakâr, itici, yüz­süz, ara bozucu kimse olarak tasvir edilmektedir. Bu açıdan sakîl tipi ile birçok ortak özelliği paylaşmakla birlikte, her iki tipin misyon ve sosyal bağlamda sahip olduğu roller bakımından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Karamanlı Aynî'nin (öl. 1494?) “sen ne kadar çok sakîl isen” diyerek rakibe seslendiği ve bir noktada rakibi sakîlleştirdiği ya da sakîle benzettiği dizelerde bu özdeşleştirmenin örneğini görmekteyiz. Ancak rakibin misyonu ve vasıfları itibarıyla daha kapsayıcı bir tip olduğunu belirtmek gerekir. Şair, bu ifadesiyle rakibin ne kadar kaba saba, sıkıntı ve eziyet veren bir tip olduğunu vurgulamaktadır. Buna mukabil şair, kendi ahını dağa hatta Erciyes dağına benzetir. Erciyes, İç Anadolu'nun yüksekliği ve heybeti ile

meşhur bir dağdır. Şair, duygu ve efkarının Erciyes dağı kadar yüce ve şiddetli olduğuna işarette bulunmaktadır. Bu tür simgeler, klasik Türk şiirinde çokça karşılaştığımız istiare (metafor) kullanımlarını örneklendirmektedir. Şairin dizelerde hâleti ruhiyesini tabiat unsurlarıyla ilişkilendirerek anlattığı görülmektedir. Burada dağ, ahının büyüklüğünü ifade etmekle birlikte sabrının ve dayanma gücünün derecesini vurgulamak içindir. Rakibin sakîl vasıflarıyla sebep olduğu duygusal çöküntüye karşılık şairin direnç seviyesinin ne denli büyük olduğu belirtilmektedir. Görüldüğü üzere şair, rakiple sakîli özdeşleştirmiş ve metaforlarla duruşunu ortaya koymuştur:

Ne denlü sen sakîl isen rakîbâ

Benüm âhumda kûhdur kûh-ı Ercîs (Mermer, 2020, s. 403)

Klasik Türk şiirinde rakiple sevgili arasındaki münasebet, çoğunlukla gergin bir ilişki olarak tasvir edilir. Sevgili hercai-meşreptir, aşık ve rakip arasında sürekli taraf değiştiren, özgür ruhlu bir varlıktır. Cevir ve sitem, onun incelikli sanatıdır; vefadan yoksundur ve sevgisine güvenilemez. Bazen rakiple buluşur, bazen aşıktan sevgisini esirger; bu hâlleriyle gönüllerde yanar-döner bir iz bırakır (Öztürk, 2017, s. 44).

Seyyid Vehbî'nin (öl. 1736) beytinde sevgilinin can sıkıcı rakibi seçmesi üzerine yapılan eleştiri, derin bir duygusal ve sosyal katman taşır. Böylesi ağır bir yükü üstüne almakla neylersin, sorusuyla rakibe iltizam göstermesinin sevgiliye ne gibi sıkıntılar yaratacağını ima eder ve bu durumun kendisine de sıkıntı vereceğini dile getirir. Dizede “sakîl-hamli” ifadesi ağır ve sıkıntı veren bir yükü temsil eder ve bu yük sevgili üzerindeki olumsuz etkiler yani rakibin varlığıdır. İfade, rakibin bir sıfatı olarak kullanılmakla birlikte rakibin sakîl tipine olan benzerliğine işaret etmektedir. Nitekim sevgili âşığı hem vecde getiren hem de onun düşsel duygulara iten bir mevkidedir. Seyyid Vehbî'nin dizelerinde görüldüğü gibi bu sebeple âşık, sevgilinin rakiple irtibatını perde arkasından eleştirir gibi dururken rakibe karşı beslediği kıskançlığı ve hıncını izhar eder. Şair, âşığın bu kıskançlık ve öfkesini vurgularken rakibi “ağır ve sıkıntı verici bir yük” olarak nitelendirmektedir:

Yâr eylemiş rakîb-i girân-cânı iltizâm

Böyle sakîl-hamli alur n'eyler üstine (Dikmen, 1991, s. 634)

3. Sakîlin Tip Olarak Analitik Tahlili

Çalışmadaki veriler ışığında sakîl tipi hakkında analitik bir karakter tahlili yapacak olursak söz konusu tipin, bazı durumlarda diğer olumsuz tiplerde de gözlemlenen bir özellik olarak, belirgin bir kimlik çatışması yaşadığı ifade edilebilir. Bu kimlik çatışması, sakîl tipinin edebî metinlerde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde uyumsuzluk ve gerilimler sergilemesine neden olmaktadır. Sakîl, bir yandan bireysel davranışları ve tutumlarıyla sosyal normlardan sapma

eğilimi gösterirken, diğer yandan bu sapmanın, dönemin ahlaki ve sosyal değerlerine yönelik daha geniş kapsamlı bir eleştirinin yansıması olarak şekillendiği görülmektedir. Bu tip, sosyal psikolojide bireyin kendi içsel ihtiyaçları ile toplumsal beklentiler arasındaki uyumsuzluğu ifade eden rol çatışması ya da norm ihlali gibi kavramlarla ilişkilendirilebilecek bir tutum sergiler. Dolayısıyla sakîl tipi, edebî eserlerde hem bireysel psikolojik gerilimlerin hem de sosyal düzenin çelişkilerini yansıtan çok katmanlı bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu durum, onun toplumsal roller ve bireysel kimlik arasında sürekli bir gerilim içerisinde bulunduğunu göstermekte ve edebî metinlerdeki temsiline daha derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır.

3.1. Sakîl Tipinin Sosyal İşlevi

Sakîl tipi, Klasik Türk şiirinde toplumsal normların ve ahlaki değerlerin eleştirisi ve analizi için kullanılan önemli bir figürdür. Bu tip, içinde bulunduğu sosyal yapının kültürel ve ahlaki değerleriyle çatışan davranışlarıyla, uyumsuzluk ve çelişkinin simgesel bir yansımasıdır. Sakîl, yalnızca bireylerin huzurunu ve hayat konforunu bozan bir unsur olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzeni ve uyumu da zedeler.

Özellikle görgüsüz, yüzeysel ve kaba davranışlarıyla dikkat çeken sakîl, sosyal yozlaşmanın bir metaforu olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, toplumun idealize ettiği ahlaki normlara karşıt bir rol üstlenir ve bu değerlerin aşınmasını sembolize eder. Şairler, sakîl tipi üzerinden, toplumun yozlaşma, çelişki ve değer kaybı gibi meselelerini eleştirel bir şekilde işleyerek okuyucunun dikkatini bu noktalara çeker.

Sakîl figürü, aynı zamanda toplumsal ve bireysel değerler arasındaki gerilimlerin edebî bir yansımasıdır. Şiirlerde bu tipin sergilenişi, abartılı ve mizahi unsurlarla zenginleştirilerek hem eğlendirici hem de düşündürücü bir araç hâline getirilmiştir. Bu durum, sakîl tipinin yalnızca bireysel bir kusuru değil, toplumsal bir eleştiriye temsil etmesine olanak tanır.

Sonuç olarak, sakîl tipi, Klasik Türk şiirinde toplumsal yapıyı anlamlandırmaya yönelik bir araç olarak önemli bir işlev görür. Uyumsuzluk ve çelişkinin sembolü olarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ideal değerlerin sorgulanmasına ve eleştirilmesine imkân tanır. Sakîl tipi, bu yönüyle, dönemin sosyal yapısına dair bir eleştiri zemini sunarken, aynı zamanda edebî çeşitliliği ve derinliği artıran bir unsur olarak değerlendirilebilir.

3.2 Psikolojik Derinlik ve İlişkisel Rol

Sakîl tipinin kişilerin ruhsal dinginliklerine ve ayarlarına verdiği negatif etki onun psikolojik bağlamda ilişkilerdeki negatif rolünü özetlemek için yeterli bir örnektir. Sakîller, modern toplumlardaki toksik bireylerin kadim zamanlardaki selefleridir. Aynı zamanda engeller metaforunu güçlendiren,

kişileri hedeflerinden alıkoyan bir tiptir. Kişiler üzerindeki negatif etkisi, özellikle onun toplumsal açıdan uyumsuz ve sabote edici davranışlarında özellikle kendini gösterir. Bunun neticesinde bireylerin hedeflerine ulaşmasını akamete uğratan bir “engeller metaforu” hâline gelir. Engellemelerinin en belirgin örneklerinden biri de rakip vasfına büründüğü âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi manipüle etme eğiliminde olduğu zamanlarda açıkça görülür. Kişinin hedeflerine ulaşmasını engelleyen, âşığın yolunu tıkayan, sevgiliye ulaşmasını engelleyen ve manevi yük oluşturan sakıl, bireyin içsel yolculuğuna engel teşkil eden bir engeller abidesidir. Bu durum, sakılın sadece dışsal bir problem değil, aynı zamanda içsel bir mücadele unsuru olduğunu gösterir. Şairlerin rakip kisvesiyle piyasaya sürdüğü sakıl figürünün bu misyonu, çağdaş psikolojide “duygusal sabotaj” kavramını andırmaktadır.

Klasik Türk şiirinde toplumsal değerlerle çatışma içerisinde bir figür olmakla birlikte bireylerin ruhsal dinginliklerine ve denge arayışlarına negatif yönde etkiye sahip bir öge olarak da sakılın dikkat çekici bir yere sahip olduğu görülmektedir. Tipin bireyler üzerindeki bu etkisi, modern psikolojide toksik birey özellikleri olarak tanımlanabilecek davranış biçimlerini ifade eder.

Sakıl tipi, bireyin içsel yolculuğunda da bir engel teşkil eder. Manevi yük oluşturan, bireyin öz-yeterlik algısını zayıflatan ve onun hedeflerine ulaşma motivasyonunu baltalayan bir figür olarak, kendimizde kabul etmekte zorlandığımız karanlık yönlerimizi ve saklamak istediğimiz tüm sevimsiz özelliklerimizi kavramsallaştıran Jung’un “gölge arketipi” ile ilişkilendirilebilir. Jung, karanlık özelliklerini reddeden insanın, onları bastırdığını ve farkında olmadan sürekli olarak çevresine yansıttığını ifade etmektedir (Pelister, 2016, s. 100).

Sakılın bireyler üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, bu tipin varlığının, bireylerin yaşamında “psikolojik enerji tükenmesi” (burnout) veya “duygusal yük” yaratma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Sakılın, analitik olarak somutlaştırabileceğimiz tip bağlamındaki tahlillerinden biri de onun sürekli bir stres kaynağı olmasıdır. Bu açıdan sakıl, kişinin kendisi ve çevresiyle kurduğu ilişkileri bozan bir tür “psikolojik stresör” olarak değerlendirilebilir. Bu, bireyin ruhsal dengelerini sarsarken, kendilik algısını tehdit eden bir faktör olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.3. Edebî Fonksiyon ve Alegorik Görevler

Klasik Türk şiirinde kontrast oluşturan sakıl bir figür olarak, diğer bazı tiplerin özelliklerini belirgin hâle getiren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, sakılın kaba ve zarafetten uzak davranışlarının dâna gibi bilge figürlerin olumlu özelliklerini daha görünür kılan, zıtlık yaratma görevini ifa ettiği söylenebilir. Bu anlam kontrastı, edebî ürünlerde toplumsal düzeni ve insan davranışlarını tenkit

eden bir anlam dizgesi sunar. Bu açıdan şiirin mesajını güçlendiren ve estetik boyutunu derinleştiren farklı niteliklerde bir araçtır.

Basit manada sakîlin temsil ettiği riyakârlık ve şekilciliğin sadece bireylerin eksikliklerini değil, sosyal yapının estetik ve ahlaki düzlemde kusurlarını ön plana çıkarır. Bu bağlamda sakîl, sosyal düzen içerisindeki çatlakların sanatsal bir dille ifadesine imkân tanıyan alegorik bir figür olarak karşımıza çıkar.

4. Sakîlin Diğer Tiplerle İlişkisinin Analizi

Klasik Türk edebiyatında sakîl tipi; sûfî, rakip, müddeî, âbid ve dehrî gibi diğer edebî tiplerle benzer bir şekilde hem bireysel hem de toplumsal değerlerle uyumsuzluk sergileyen ve olumsuz niteliklere hapsolmuş bir figür olarak boy gösterir. Klasik Türk şiiri vadisinde bu tipler, bireysel ahlaki zaafları ve toplumsal yapının içsel çelişkilerini temsil eden birer sembol niteliği taşıdığı görülmektedir. Edebî metinlerde genellikle eleştiriye ve sorgulamaya konu olan bu figürler, dönemin ahlaki ve sosyal sorunlarına yönelik derin bir tenkitin edebî bir ifadesi olarak dikkat çeker.

Klasik Türk şiirinde sakîlin “zahit” tipiyle benzer özellikleri sergilediği özellikle ikiyüzlülük teması üzerinden kıyaslandığında paralellik gösterdiği söylenebilir. Her iki tip de samimiyetten uzak, dışa dönük bir erdemlilik imajı oluşturma çabası içerisinde. Bu durum, onların karakteristik özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Sakîl zahit gibi ahlaki ve manevi değerlerden kopuk, yalnızca sosyal çevrede itibar kazanma amacı güden ve bu yönüyle eleştiri oklarına hedef olan bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu ikiyüzlü duruş, her iki tipin de klasik Türk edebiyatında toplumsal ve bireysel ahlaki yozlaşmanın birer sembolü hâline gelmesine sebep olmuş, edebî metinlerde eleştirel bir araç olarak kullanılmalarını neden olmuşlardır. Sakîl ve zahit figürleri, bu bağlamda, insanın iç ve dış dünyası arasındaki uyumsuzluğu temsil ederek, edebiyatın toplumsal eleştiri işlevine önemli katkılar da bulunmuştur. Ancak sakîlin şiirlerde kullanıldığı anlam dizgesine göre bir değerlendirme yapıldığında çevresinde sürekli bir huzursuzluk ve gerilim yaratan, dolayısıyla daha problematik bir figür olarak karşımıza çıktığı görülür. Bu açıdan bakıldığında zahit tipinin aksine, toplumsal ilişkilerde daha doğrudan çatışma ve sorunlara yol açan bir karakterdir. Boş söylemleri, kaba ve görgüsüz tavırları, yüzüstlüğü ve genel olarak niteliksiz kişiliği, onu çevresindeki bireylerle sorunlu hâle getirir. Dahası, fitne fesat çıkarma eğilimi ve toplumsal düzeni bozma potansiyeli, sakîli daha da zararlı bir figür konumuna getirir.

Klasik Türk şiirinde rakip tip olarak çevresindeki bireylere, özellikle âşığa, sıkıntı veren; cahil, kaba, görgüsüz, riyakâr, yüzüstü ve ara bozucu bir kişi olarak betimlenmektedir. Bu bağlamda, sakîl ve rakip tipleri birçok ortak özelliği paylaşıp da her iki tipin hem edebî temsilleri hem de sosyal bağlamdaki rolleri açısından farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Benzer nitelikler taşıyan bu ikili aşk teması etrafında aşık ile çatışma içerisinde olan olumsuz bir figür olarak öne

çıkart. Negatif unsurlarla yapılandırılmış bu iki figür, aşk ilişkisine müdahaleci bir rol üstlenerek, aşkın dinamiğinde gerilim ve çatışma ortamını inşa eder. Bununla birlikte, sakîl tipi, bu aşk senaryosunda kendine özgü bir misyona sahiptir. Aşğın yolunu türlü engellerle tıkayan, ona zorluklar çıkaran ve sevgilinin aşğa ulaşmasını doğrudan engelleyen bir figür olarak kurgulanmasına rağmen, doğrudan aşğın rakibi konumunda değildir. Sakîl, daha ziyade bireyin manevi yolculuğunu ve aşk yolundaki çabasını baltalayan bir figür olarak öne çıkarken rakip tipi aşğın manevi yolculuğundaki daha doğrudan bir antagonist olarak konumlanır. Aşğın sevdiğine ve ona ulaşma arzusuna karşı meydan okur. Kısacası topyekûn aşkın ruhuna ve gerçek aşka düşmandır.

Sonuç

Çalışmada, Klasik Türk şiirinde yer alan “sakîl” tipi, sınırlı bir çerçevede detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. İnceleme, yalnızca klasik Türk şiiriyle sınırlandırılmış; diğer edebî geleneklerdeki sakîl tipine ilişkin temsillere değinilmemiştir. Sakîl tipinin incelenmesi, Türk toplumunun değer yargılarını, sosyal yapısını ve tiplerin edebiyattaki konumunu daha kapsamlı bir şekilde anlamaya önemli katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Klasik Türk şiirinde “sakîl” tipi, sosyal ve kültürel gerçekliğin edebiyata yansması olarak toplumsal hayatın uyumsuz, kaotik ve insicamsız tiplerinin sanatsal bir yorumu niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu karakter, çağın sosyal yapısına dair tenkidî bir bakış sunarken hem bireysel hem de kolektif keyfiyetin katmanlarını aksettirerek klasik şiirin sosyal yaşamı estetik bir çerçevede yorumlama, teşrih ve tafsil etme becerisini ortaya koymaktadır.

Sakîl tipi, klasik Türk şiirinde bireysel ve toplumsal nüanslara işaret eden çok katmanlı bir yapıyı okura sezdirmekle kalmayıp, alegorik düzlemde farklı görevler omuzlanarak edebî eserlerde çeşitli modeller olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tipin edebî anlamda sırtlandığı roller, zamanın sosyo-kültürel ruhunu estetik bir dille aktarmakta; fert-toplum münasebetlerini, ahlaki normları ve dönemin sosyal muahezesini simgesel ifadelerle analizine imkân sağlamaktadır. Sakîl tipi, klasik Türk şiirinde bir tip olmakla birlikte bu şekilde edebiyatın sosyal yapıyı irdeleme ve çözümleme kudretini izhar eden bir unsur olarak da anlam kazanmaktadır. Bu ve benzeri hususlar göz önünde tutulduğunda, zarafetten uzak ve uyumsuz bir tipin, klasik Türk şiirinde karakteristik özellikleriyle bir uyum içerisinde dizelere taşındığı görülmektedir. Bu panorama, devrin edebî ve sosyal değerleri ile sakîlin içinde olduğu gizli ilişkiyi yansıtarak şiir düzleminde kendine özgü bir anlam sahası meydana getirdiğini ortaya dökmektedir.

Çalışmada tespit edilen sakîl tipinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, çevrelerine huzursuzluk kaynağı olmaları ve sıkıntı vermeleridir. Davranışlarındaki yapmacıklık, malayani sözler sarf etmeleri, çevrelerine karşı

duyarsız davranışlar sergilemeleri onların toplum nazarında huzursuzluk ve sıkıntı veren bir figür olarak konumlanmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca sakîl tipi, genellikle sığ ve sıradan sohbetlerin vazgeçilmez kişisi olarak anlamsız ve boş konuşmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Anlam derinliğinden yoksun ve kısır içerikli diyalogları topluma değer katmayan tipler olarak görülmesine sebep olmaktadır. Sakîllerin sadece görünüşe dayalı ve sığ bir sosyal yapının simgesi hâline gelmesi de bundan dolayıdır.

Sakîl tipi, kaba ve çirkin davranışları ve nobran tavırlarıyla insanlar üzerinde tahammülsüzlük yaratan, zarafet ve letafetten uzak riayetsiz bir tip olarak öne çıkmaktadır. Şiirin estetik dünyasına ters ahenk ve nezaket eksikliğinin simgesi olmuştur.

Toplumsal beklentilerine ve duygusal hassasiyetine aldırış etmeksizin her daim kendilerini haklı ve doğru görme eğiliminde olan sakîller, klasik Türk şiirinin “yüzsüzlük” abidesi olarak tanımlanan karakterlerindendir.

Sakîlin diğer tüm olumsuzluklarına ek olarak bu görgüsüz tavırları toplumca “itici” bir tip olarak algılanmasına sebep olduğu görülmektedir. Eksiklikleri onları nazik ve ince ruhlu insanlarla münasebet kurma bakımından yeteneksiz kılmıştır.

İtici ve dışlanmış taraflarını telafi etme çabası onları riyakârlığa hapsediği bir dünyaya itmiştir. Kendi inanç ve değerlerine ters düşecek davranışlarla sosyal kabul özlemini tatmin etmenin çaresini ikiyüzlülükte aramışlardır. Bu tipler, toplum beklentilerini karşılamak ve sosyal kabul takdiri kazanmak için olduklarından farklı bir imaj oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak, bu çabaları genelde riyakârlık ve samimi-yetsizlik ile özdeşleştirilmiştir. Bu olgunun edebî eserlerde irdelenmesi insan doğasının karmaşık ilişkilerini anlamaya hizmet eden faydalar sunmaktadır.

Dış görünüş ve ruhsal özellikleriyle letafet barındırmayan bu tip, içinde yaşadığı toplumun estetik ve manevi boyutuna layık olmayan portre sunarak “basit” ve niteliksiz” bir kişi olarak betimlenmiştir. Bu yönüyle aykırı bir tip oluşu onun kalitesizlik sembolü hâline getirmiştir.

Sakîller şahsına yapılan eleştirileri bertaraf etmek adına toplumda fesat yayma eğilimi göstermişlerdir. Dedikodu ve manipölasyon gibi insan ilişkilerini zedeleyen ve sosyal huzuru bozan araçlar kullanmışlar, bu yolla zayıflattıkları sosyal dinamikler septik ve hizipleşen bir toplum ortaya çıkarmıştır. Nihayetinde sosyal dayanışmanın erozyona uğramasına yol açmışlardır.

Sakîl tipinin olumsuz vasıflarından ötürü rakip tipine müsavi bir figür olarak yer verilmesi, çalışmada tespit edilen dikkat çekici bir diğer sonuçtur. Sakîlin, rakip gibi aşık ile çatışma içerisinde olması, aşığa sıkıntılar yaratan bir figür olarak betimlenmesi klasik Türk şiirinde bu iki tip arasındaki tematik benzerliği

göstermektedir. Gerçekte rakip tipi de topluma, özellikle aşığa, sıkıntı veren; kaba, riyakâr, yüzüstü, itici ve ara bozucu kişi olarak tasvir edilmiştir. Ancak bu tipler, misyon olarak belirgin farklılıklarla birbirinden ayrıldığı görülmektedir.

Eski dönemlerin sakîl tipi, toplumda itici ve zararlı bireyler olarak nitelendirilmiş ve çevresindekilere çeşitli psikolojik sıkıntılar yaşatarak olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüz toplumlarındaki “negatif enerji yayan” ya da “toksik” birey olarak adlandırılan karakterlerin eski varyasyonlarıdır. Bu tiplerin tamamı, çevresine duygusal sıkıntılar, gerginlik, karamsarlık, güvensizlik ve tükenmişlik sendromu gibi olumsuzlukları yayan bireylerdir.

Klasik Türk şiirinde bazı tiplerin birbirleriyle ilişkilendirilerek kontrast anlam dizgesi işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Sakîl de diğer karakterlerle tesis ettiği anlam kontrastı sayesinde şiirin mesajını perçinleyen ve çeşitlendiren dikkat çekici figürlerdendir. Kaba, anlayışsız veya hoş olmayan davranışlarla sunulan sakîl tipi, toplumdaki olumsuz özellikleri temsil ederken örneğin dâna gibi bilge karakterlerin ise bu davranışların zıddı bir konumu idealize ettiği görülmektedir. Bu şekilde, şiir semantiğinde kontrast oluşturan bu karakterler, diğer figürlerin kişilik özelliklerini daha belirgin hâle getirerek içtimai değerlere dair nitelikli tespitlere olanak tanımaktadır. Eşyanın “zıddıyla kaim olma” ilkesinin araç olarak kullanımı, diğer bireylerin bazı özelliklerini ön plana çıkarırken bunun yanında klasik Türk şiirinde hem ahlaki değerlerin hem de toplumsal eleştirinin incelikli bir şekilde işlenmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca Osmanlı toplum hayatının dikkat çekici ve zarafetten uzak karakterlerinden “sakîl”e kaynaklarda sınırlı düzeyde yer verildiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte sakîllik kavramının, toplumsal ilişkilerde ve davranış biçimleri arasında sıkıcı, niteliksiz, kaba, faydasız, kargışlı ve yapmacık olarak yorumlanan durumları tanımlayan sıfat olarak kullanılması söz konusudur.

Bu çalışma, klasik Türk edebiyatı yazınında sakîl tipi üzerine yapılacak daha kapsamlı araştırmalara zemin hazırlamayı hedeflemektedir. Sakîl tipinin modern sosyal ilişkilerde nasıl karşılık bulduğu veya günümüzün “toksik” bireyleriyle ilişkilendirilmesi ve farklı dönemlerdeki Türk şiirine yansımalarının ayrıntılı incelenmesi hem edebî hem de sosyolojik bağlamda yararlı olacaktır.

Kısaltmalar

- Müst.** : Müstezad
Tuy. : Tuyuğ
G. : Gazel
K. : Kaside
Mes. : Mesnevi
Muh. : Muhammes

Kaynakça

- Akkuş, M. (1996). *Nef'î Divanı 'nda Tipler ve Kişilikler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akkuş, M. (2005). Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 87-96.
- Akkuş, M. (2006). Klasik Edebiyatta Tipler. T. S. Halman vd. (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi* (2. bs.) içinde (ss. 393-402). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Algül, H. (Haz.). (1996). *Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî Ahlak İlmi*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yay.
- Arslan, A. (2020). Klasik Arap Edebiyatındaki “Sakîl” Tipine Didaktik Bir Bakış. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, (10), 203-225.
- Aslan, Ü. (2018). *İvaz Paşa Oğlu Atâyî Dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, A. (2009). *Hanyalı Nûrî Osman ve Dîvânı* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Aypay, A. İ. (1992). *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Batıslam, H. D. (2003). Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm. *Folklor Edebiyat*, IX(34), 186-199.
- Beyzadeoğlu, S. (1991). Divan Şiirinde Zâhid. *Dergâh*, II(22), 9-11.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- Buggio, L., Vercelliani, P., Somigliana, E., Viganò, P., Frattaruolo, M. P. ve Fedele, L. (2012). You are so Beautiful: Behind Women's Attractiveness Towards the Biology of Reproduction: A Narrative Review. *Gynecol Endocrinol*, 28, 753-757.
- Buyruk, İ. E. (2009). *Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Can, C. (2007). *Garib-namede İnsan ve İnsan Tipleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Ceyhan, Â. (1994). *Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâme'si* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çağrı, M. (2008). Riya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 35, ss. 137-138). İstanbul: TDV Yayınları.
- Çazım, K. (2019). *Hüseyin Vâiz el- Kâşîfî'nin Ahlâk-ı Muhsinî'si* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.
- Çelik, M. F. (2019). *Klasik Türk Şiirinde Tipler* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

- Çelik, R. (2024). Klasik Türk Şiirinin Seçkin Tiplerinden Dâna. *Çukurova Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 992-1015.
- Çorumluoğlu, A. (2020). *Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi ve Hulâsatü'l-Ahlâk (Hikmet-i Ameliye) Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi). Kâtip Çelebi Üniversitesi. İzmir.
- Demirbağ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb* (Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Dinçer, Ş. (2017). *Bir Mizah Kaynağı Olarak İbn 'Âsım el-Endelüsî'nin Hadâiku'l-Ezâhir Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Doğanyigit, İ. (1992). *Taşlıcalı Yahya Bey Gülşen-i Envâr* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Doğruel, E. (2019). *Tipler ve Kişilikler Çerçevesinde Ahmet Cezbî'nin Şiir Dünyası* (Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Düzce.
- Duru, N. F. (2016). Klasik Türk Şiirinin Dejenere Tiplerinden Vâiz. *SEFAD*, 35, 197-234.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. Anchor Books.
- Gökçen, T. (2000). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Güfta, H. (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Fromm, E. (2004). *Çağdaş Toplumların Geleceği* (A. Arıtan ve K. H. Ökten Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Hisar, A. Ş. (2022). *Fahim Bey ve Biz*. İstanbul: Everest Yayınları.
- İlhan, B. (2016). Sehî Bey Divanı'nda Dinî Tipler. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 82-105.
- Kamçı, M. (2019). *Feridüddin Attâr'ın Pend-nâmesi'nin Abdurrahmân Abdî Paşa Şerhi: Müfid (35a-105a) Varakları Arası İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi. Erzincan.
- Kaplan, M. (1995). *Nâbî ve Orta İnsan Tipi. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Kaplan, M. (2001). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar – Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî* (2. bs.). Ankara: AKM Yayınları.
- Kaplan, M. (2012). Hayriyye-i Nâbî'de Tipler. *Milli Folklor*, 24(95).
- Karaköse, S. (2005). Eski Türk Edebiyatında Felsefî Açından İnsan Tipleri. *İlmî Araştırmalar*, (20), 121-138.
- Koncu, H. (2010). Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde Levend Üzerine Bazı Düşünceler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 421-446.

- Mengi, M. (1999). Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan Tipleri: Rind ve Zâhid Tipleri, Orta İnsan Tipi. M. Kalpaklı (Haz.), *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* içinde (ss. 288-290). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Meriç, C. (1974). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2016). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mum, C. (2004). *Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü)* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Oktay, A. Ş. (1998). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Özkan, B. (2022). Talihliler Zümresinden Bir Tip: Nâdân. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(33), 103-120.
- Öztürk, M. (2017). Divan'ı Bağlamında Fuzûlî'de Sevgili Kavramının Beşerî ve İlahî Boyutları ile Sevgiliden Şikâyet. *Kadim Akademi SBD*, 1(1), 41-59.
- Pelister, T. (2016). Othello'da İlk Kavramı Bağlamında Gölge Arketipi. *Yedi*, (15), 99-109.
- Porath, C. L. ve Erez, A. (2007). Does Rudeness Really Matter? The Effects of Rudeness on Task Performance and Helpfulness. *Academy of Management Journal*, 50(5), 1181-1197.
- Sandal, K. (2001). *Zîver: Divan* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Sucu, N. (2007). Zâhid-Sûfî Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri. *İstem*, (10), 227-253.
- Statman, D. (1997). Hypocrisy and Self-Seception. *Philosophical Psychology*, 10(1), 57-75.
- Şahin, Ş. (2010). Nevâdir Kültüründe “Sakîl” Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: El-A'meş. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 121-152.
- Şentürk, A. A. (1995a). *Rakibe Dair (Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden)*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1995b). Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler. *Osmanlı Araştırmaları*, XV, 1-91.
- Şentürk, A. A. (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of İntergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Tangney, J. P., Stuewig, J. ve Mashek, D. J. (2007). Moral Emotions and Moral Behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372.

- Tarhan, N. (2024, Ocak 9). *Prof. Dr. Nevzat Tarhan “Toksik” Kişilerin Tarifini Yaptı*. Üsküdar Üniversitesi. <https://uskudar.edu.tr/haber/prof-dr-nevzat-tarhan-toksik-kisilerin-tarifini-yapti/44205>.
- Taşdelen, H. ve Şahin, Ş. (2009). Klasik Arap Edebiyatında ‘Sakıl Tipi’ ve Bu Tip Çevresinde Oluşan Edebiyat. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2),183-208.
- Tenik, A. (2014). *Kuddûsî Dîvânı: Metin, Çeviri ve Notlar*. İstanbul: Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı Yayınları.
- Tombak, S. A. (2019). Klasik Türk Şiirinde Dehrî Tipi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal of Old Turkish Literature Researches]*, 2(1), 613-633.
- Tulum, M. E. (2023). *Rumûzî, Fetihnâme-i Tûnus ve Halku’l-vâd: Akdeniz’deki Bir Hâkimiyet Mücadelesinin Manzum Tasviri (İnceleme-Tenkitli Metin-Diliçi Çeviri)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Twenge, J. M. ve Campbell, W. K. (2009). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement*. Free Press.
- Ulucan, M. (2007). Edebiyatımızda Lider Tipi ve Hoca Neşet Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, 17(1), 131-144.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yalçın, T. (2019). *Dede Ömer Rûşenî’nin Âsâr-ı Işk Adlı Mesnevisinin Diliçi Çevirisi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Zemahşerî, Ö. (2006). *Rabîu’l-ibrâr ve Nusûsu’l-ahbâr (I- IV) (Târik Fethî es-Seyyid, Nşr.)*. Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye.